

УДК 339.172

Ищук Ю.А., аспірант кафедри міжнародних економічних відносин, Донецький національний університет імені Василя Стуса

ТОВАРНА БІРЖА ЯК ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИЙ ЕЛЕМЕНТ ФУНКЦІОНУВАННЯ МІЖНАРОДНИХ ТОВАРНИХ РИНКІВ

У статті розглянуто роль товарної біржі як інституціонального елемента функціонування міжнародних товарних ринків. Визначено сучасні тенденції розвитку міжнародного товарного біржового ринку, охарактеризовано риси, критерії та трансформаційні процеси, що властиві міжнародній товарній біржі. Висвітлено структуру міжнародного біржового ринку за географічними регіонами. Наведено результати діяльності найбільших світових бірж за обсягами біржової торгівлі. Проаналізовано сучасний стан біржової торгівлі в Україні та розглянуто структуру бірж України за спеціалізацією.

Ключові слова: міжнародні товарні біржі, біржова торгівля, сільськогосподарська продукція, інфраструктура ринку, біржова угода, товар.

Рис. 3, Табл. 2, Літ 10.

Ищук Ю.А.

ТОВАРНАЯ БИРЖА КАК ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЙ ЭЛЕМЕНТ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ МЕЖДУНАРОДНЫХ ТОВАРНЫХ РЫНКОВ

В статье рассмотрена роль товарной биржи как институционального элемента функционирования международных товарных рынков. Определены современные тенденции развития международного товарного биржевого рынка, охарактеризованы черты, критерии и трансформационные процессы, присущие международной товарной бирже. Отражена структура международного биржевого рынка по географическим регионам. Приведены результаты деятельности крупнейших мировых бирж, по объемам биржевой торговли. Проанализировано современное состояние биржевой торговли в Украине и рассмотрена структура бирж Украины по специализации.

Ключевые слова: международные товарные биржи, биржевая торговля, сельскохозяйственная продукция, инфраструктура рынка, биржевая сделка, товар.

Ishchuk Y.

COMMODITY EXCHANGE AS AN INSTITUTIONAL ELEMENT OF FUNCTIONING OF INTERNATIONAL COMMODITY MARKETS

The article examines the role of the commodity exchange as an institutional element of the functioning of international commodity markets. The modern tendencies of development of the international commodity exchange market are determined, features, criteria and transformational processes, inherent in the international commodity exchange, are characterized. The structure of the international stock market by geographic regions is highlighted. The results of activity of the largest world stock exchanges, in terms of stock trading, are presented. The current state of exchange trading in Ukraine is analyzed and the structure of exchanges of Ukraine by specialization is considered.

Key words: international commodity exchanges, stock trading, agricultural products, market infrastructure, stock exchange agreement, commodity.

Постановка проблеми. Сучасний світовий біржовий ринок стрімко розвивається та впливає на різні сторони ведення господарської діяльності. Під впливом глобалізаційних процесів відбуваються кардинальні зміни в біржовій торгівлі. Відбувається об'єднання міжнародних бірж з метою утворення альянсів, для оптимізації введення біржової торгівлі. Так фондові і товарні біржі перетворюються на універсальні біржові альянси. Крім того, значно розширюється номенклатура біржових товарів.

Незважаючи на досить ґрунтовне вивчення окремих аспектів даної проблематики, виникає необхідність наукового осмислення сутності, ролі та змісту товарної біржі як інституціонального елементу функціонування міжнародних товарних ринків. Поставлений ракурс наукової проблеми, вимагає подальших досліджень методологічної основи ефективного функціонування міжнародних товарних ринків з урахуванням особливостей діяльності товарної біржі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням особливостей діяльності товарних бірж та міжнародної торгівлі займалися такі вчені, як Біловодська О.А., Вавдійчик І.М., Заборовський В.П., Макогон Ю.В., Орехова Т.В., Резнік Н.П., Сигида Л.О., Щепіна Т.Г. [1-2;6-8]

Мета статті - проаналізувати роль таких інститутів обміну як міжнародні товарні біржі, та визначити основні напрямки розвитку біржового ринку України.

Виклад основного матеріалу.

Тенденції глобалізації, циклічності, конкуренції, фінансово-економічної кризи, глибокі інституційні зміни у всіх сферах економіки, відокремлення суспільства від держави, поява автономності регіонів, прискорення мобільності населення, інтеграційні процеси помітно впливають на трансформацію інституціональних засад функціонування міжнародних товарних ринків.

Розвиток міжнародного товарного ринку відбувається відповідно до зростаючих та оновлених потреб країн, зростання стандартів міжнародної торгівлі. Всі ці позитивні тенденції сприяють стрімкому темпу розвитку інфраструктури міжнародного товарного ринку. За своїм змістом інфраструктура міжнародного товарного ринку являє собою сукупність суб'єктів торгово-посередницької діяльності, їх взаємодію в інституціональному середовищі міжнародного товарного ринку. До суб'єктів міжнародної товарної інфраструктури відносять товарні біржі, аукціони, виставки, ярмарки. Завдяки довгій еволюції різних форм оптової торгівлі таких, як ярмарки, біржі реального товару, ф'ючерсної біржі утворилась міжнародна біржова торгівля. Біржі відіграють особливу роль в інфраструктурі сучасної ринкової економіки. За допомогою фінансових інструментів, а саме товарів, валюти, цінних паперів біржа забезпечує роботу ринку. Товарна біржа працює за принципом вільної конкуренції. Сучасний етап міжнародної біржової торгівлі характеризується певними рисами, критеріями та трансформаційними процесами (рис. 1). Торги на біржі відбуваються, як у великих фінансових і промислових центрах, так і за допомогою віртуального (електронного) майданчика. Основою торгів є зустрічні пропозиції сторін. Торгівля на біржі передбачає стандартизацію вимог до укладання угод та якості товару.

Завданнями біржі є організація і упорядкування ринків валют, товарів та капіталу, спрощення процесів торгівлі, стабілізація цін та захист інтересів продавців та покупців від негативних цінових змін, завдяки вирівнюванню попиту та пропозиції. Торгівлі на біржі притаманна гласність, відкритість та вільне ціноутворення. Так завдяки біржам та прозорості товарних потоків відбуваються процеси самоліквідації тіньового ринку. Всі операції на біржі проходять без державного втручання. Для кожної біржі головним документом, який регламентує організацію її торгівлі, є правила біржі. Вони розробляються та затверджуються кожною біржою окремо, але з урахуванням та не порушуючи вимог чинного законодавства.

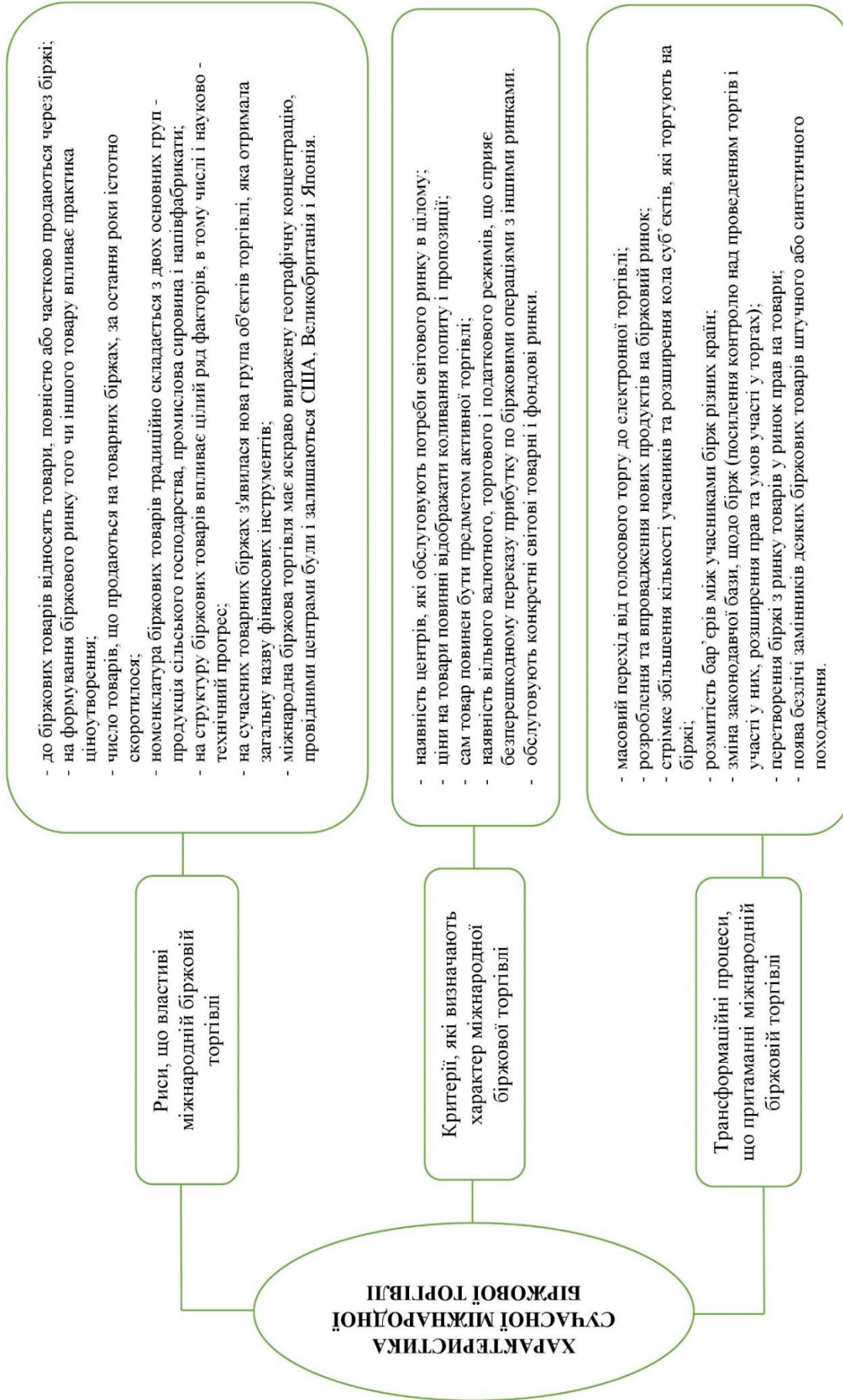

Рис. 1 Характеристика сучасної міжнародної біржової торгівлі

* розроблено автором

В практиці біржової торгівлі є часи бумів, криз і паніки, однак незважаючи на це вона не втрачає своєї привабливості. Діловий світ завдяки спостереженням за біржовою кон'юнктурою звіряє та планує свої дії.

Товарна біржа - це постійно функціонуючий оптовий ринок, на якому укладаються угоди із закупівлі і продажу масових товарів відповідно до стандартів і зразків. На торгових майданчиках біржі представлена низка масових взаємозамінних товарів стандартної якості, а саме: енергетична та промислова сировина, метали, текстиль, лісоматеріали, продукція тваринництва, зерно і продукти переробки, продовольчі товари. Торгові майданчики можуть бути універсальними (Чиказька товарна біржа, Центральноамериканська товарна біржа (США), Лондонська ф'ючерсна й опціонна біржа, Токійська товарна біржа та інші) і спеціалізованими, тобто працювати тільки з певними видами товарів (Канзаська міська біржа, яка веде торгівлю пшеницею, Лондонська міжнародна нафтова біржа, Гамбурзька кавова біржа та інші).

Розширення номенклатури біржових товарів сприяє утворенню більш надійних та конкурентоспроможних майданчиків для здійснення біржових торгів, тому особливо актуальними стають питання, що стосуються дослідження стану біржового ринку та виявлення напрямів його розвитку в майбутніх періодах. [1]

За даними звіту Асоціації ф'ючерсної індустрії (Futures Industry Association) [10] у 2016 році обсяги світових ф'ючерсів та опціонів зросли до рекордного рівня. Торгова активність зростала в Північній Америці, Європі та Латинській Америці, але знизилась в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні. Загальна кількість ф'ючерсів та опціонів у 2016 році на біржах по всьому світу досягла 25,22 млрд. контрактів, хоча це лише на 1,7 % вище, ніж у попередньому році. Попередній максимум був встановлений у 2011 році, коли загальний обсяг досяг 24,98 млрд.

У 2016 році торгова активність на біржах Північної Америки зросла на 4,8% до 8,59 млрд. контрактів, у Європі збільшилася на 8,0% до 5,18 млрд., а в Латинській Америці - на 11,3% до 1,62 млрд. Азіатсько-Тихоокеанський регіон, навпаки, має тенденцію до зменшення темпів зростання на 5,3% до 9,18 млрд.

На Азіатсько-Тихоокеанський регіон все ще припадає найбільший обсяг біржової торгівлі ніж на будь-який інший регіон, але його частка в загальному обсязі світової економіки знизилась з 39% до 36%. (табл. 1)

Таблиця 1

**Структура міжнародного біржового ринку за географічними регіонами
у 2015-2016 рр. (млрд. контрактів)**

Регіон	2015 р.	2016 р.	Відхилення 2015 р. до 2016 р. (%)
Азіатсько-Тихоокеанський регіон	9,70	9,18	-5,3
Північної Америки	8,20	8,59	4,8
Європа	4,80	5,18	8,0
Латинська Америка	1,45	1,62	11,3
Інші	0,66	0,65	-0,6
Всього контрактів:	24,81	25,22	1,7

Джерело: складено на основі [10]

Торгівля ф'ючерсами постійно зростає по всіх регіонах. У 2016 році вона досягла рекордної позначки 15,89 млрд. контрактів. Загальна кількість опціонів на біржах склала 9,33 мільярда, що на 9,6 % нижче ніж у 2015 році.

За обсягами укладених угод у 2016 році Асоціація ф'ючерсної індустрії склала рейтинг найбільших світових бірж. Обсяг біржової торгівлі Чиказької біржи CME Group виріс до 3,94 млрд контрактів, що на 11,6% більше, ніж у попередньому році. На Національній біржі Індії в порівнянні з 2015 роком спостерігалось зниження обсягів біржової торгівлі на 30,1% до 2,12 млрд. Міжконтинентальна біржа мала в основному таку ж кількість торгів у 2016 році, як і у минулому році. Помітне зростання відбулось на Московській біржі – 17,5% до 1,95 млрд. контрактів. (табл. 2)

Таблиця 2

Результати діяльності найбільших світових бірж, за обсягами біржової торгівлі у 2015-2016 рр. (млрд. контрактів)

Місце	Біржа	2015 р.	2016 р.	Відхилення 2015 р. до 2016 р. (%)
1	Чиказька біржа CME Group	3,53	3,94	11,6
2	Національна фондова біржа Індії	3,03	2,12	-30,1
3	Міжконтинентальна біржа	1,99	2,04	2,5
4	Московська біржа	1,66	1,95	17,5
5	Європейська біржа (EUREX)	2,27	1,73	-23,8
6	Шанхайська ф'ючерсна біржа	1,05	1,68	60,0
7	Американська біржа (NASDAQ)	1,65	1,58	-4,2
8	Далянська товарна біржа	1,11	1,54	38,7
9	Фондова біржа Сан-Паулу	1,36	1,49	9,6
10	Чиказька біржа опціонів	1,17	1,18	0,9

Джерело: складено на основі [10]

За останні 10 років біржова торгівля контрактами за такими категоріями товару, як сільськогосподарська продукція, енергоресурси та кольорові метали зростає з 1,16 млрд до 5,77 млрд. [10] (рис. 2)

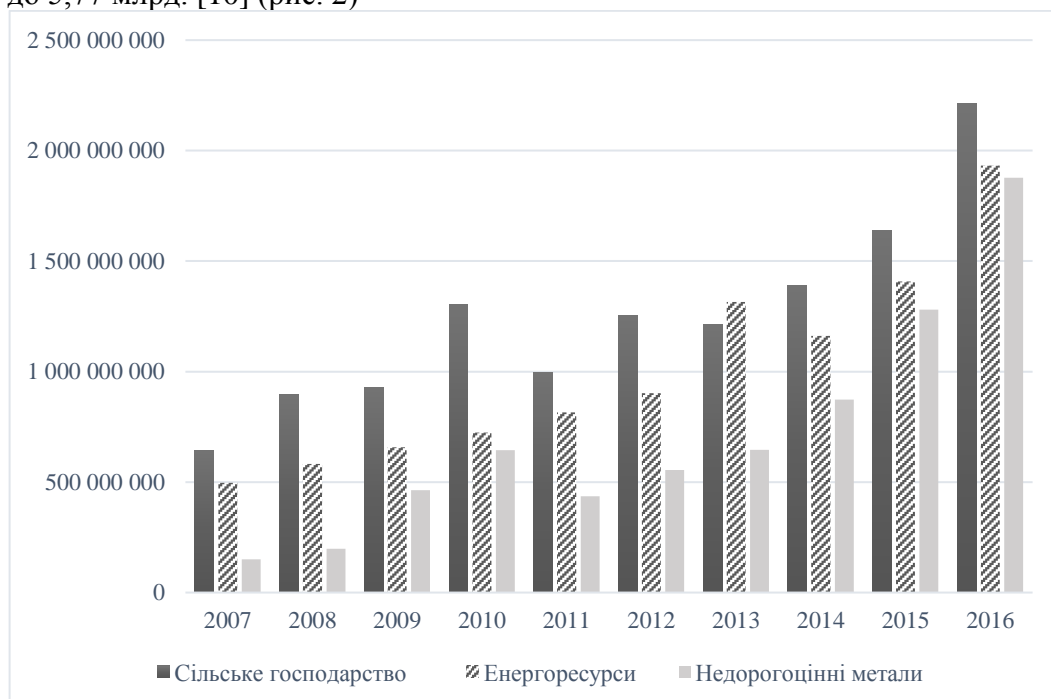

Рис. 2 Структура обсягів біржової торгівлі за видами біржових товарів за 2007-2016 рр. [9;10]

Сучасний стан біржової діяльності в Україні значно відрізняється від загальноприйнятих у світі стандартів і правил, так як діючі біржі далекі від класичного поняття біржі, як в економічному, так і в організаційному аспекті. Не зважаючи на досвід та велику кількість бірж в Україні, існує багато перешкод для їх ефективного функціонування, а саме: досі не створено коло біржових товарів; відсутній ефективний державний контроль; законодавство, що регулює біржову діяльність недосконале (нормативні акти носять поверхневий характер та не містять цілого ряду головних аспектів для створення повноцінного біржового товарного ринку).

До цього часу товарні біржі в Україні не посіли належного місця, як того вимагають нові економічні умови, що викликає необхідність переосмислення їх сутності та призначення, розробки науково обґрунтованих пропозицій щодо формування ефективного біржового механізму, сприятливих організаційних і правових умов їх функціонування. [8]

За останні роки в Україні спостерігається ситуація з переважанням позабіржового ринку. За критеріями обсягу виробництва Україна володіє певним біржовим потенціалом ринків зерна, цукру, насіння олійних культур, але сировинний товар потребує специфічних механізмів для формування прогнозних ринкових цін. У складі основних факторів, що впливають на процес становлення біржового товарного ринку в Україні, можна відзначити рівень розвитку виробництва та споживання товарів в Україні; обсяги експорту та імпорту товарів; ступінь інтегрованості біржових структур в єдину мережу; рівень поінформованості суб'єктів господарювання про можливості інструментів біржового ринку. [2]

Дуже важливі для повноцінного функціонування економіки країни такі товари, як: метали, нафтопродукти, вугілля, газ, електроенергія, зерно, цукор, м'ясо, рослинні олії переважно реалізуються на позабіржовому ринку, і, як правило, за тіньовими схемами, минаючи прозорий біржовий ринок. Відсутність наполегливості у впровадженні біржових механізмів ціноутворення, монополізація ринків указаних товарів створює умови для постійного виникнення інфляційних процесів, необґрунтованого сталого підвищення споживчих цін і загалом до дестабілізації економіки країни. [7]

Біржова діяльність в Україні все ще знаходиться на етапі становлення, не дивлячись на позитивну динаміку багатьох показників, які її характеризують.

Як ринок, біржа поєднує мікро- та макрорівні економіки, тобто вільно господарюючих підприємців із виробництвом. Завдяки дії механізму ціноутворення біржа безперервно забезпечує господарюючих суб'єктів інформацією про зміни на ринках, виникнення нових умов обміну, появу нових видів товарів тощо. Біржі України різноманітні за своєю структурою, складом учасників, правилами біржової торгівлі [6].

За даними Держкомстату у 2016 році в Україні зареєстровано 595 бірж [3]. На кінець 2015 року кількість бірж становила – 555, з них універсальних – 104, товарно-сировинних і товарних – 391, агропромислових – 24, інших – 36. (рис. 3). Така кількість бірж України значно перевищує кількість бірж у країнах ЄС та у США. Однак перевага України в кількості бірж не впливає на підвищення ефективності їхньої діяльності. Крім того для території України та обсягу бізнесових угод існуюча кількість бірж є занадто великою.

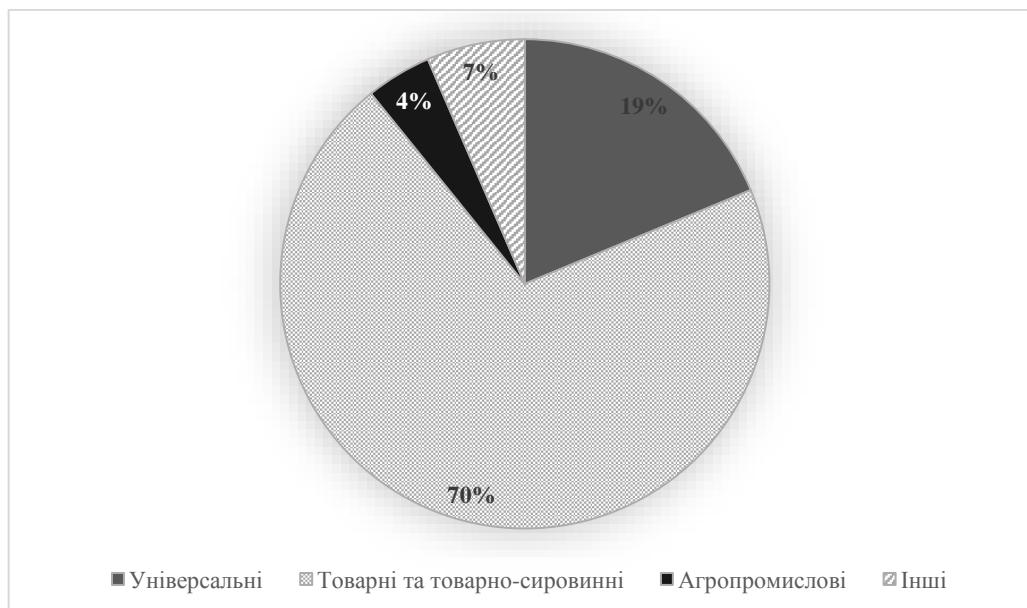

Рис. 3 Структура бірж за спеціалізацією у 2015 році [5]

Як правило, більша частина бірж в Україні створювалась в особистих інтересах засновників чи власників того чи іншого бізнесу, з метою мінімізації бази оподаткування. За останні роки спостерігається позитивна тенденція зменшення кількості функціонуючих бірж в Україні. Так, наприклад у 2008 році практичною діяльністю займалось – 315 бірж, в 2014 році тільки – 146 бірж. [4]

Висновки. Отже, міжнародний біржовий ринок відіграє значну роль в ринковій економіці, відображає реальний стан товарних ринків, забезпечує можливість спекуляції та прогнозування цінових тенденцій. Також, міжнародний досвід свідчить, що ефективним механізмом детінізації та демонополізації товарного ринку є використання біржових інструментів, які сприяють формуванню конкретних справедливих цін, завдяки чому знижуються цінові ризики.

Розвитку біржової торгівлі в Україні в першу чергу перешкоджає недосконале законодавство і нерозуміння суб'єктами господарської діяльності переваг біржової торгівлі. Крім того існують труднощі роботи з нерезидентами. Багато зарубіжних компаній бажають купувати/продавати свою продукцію на біржових торгах, але біржам проблематично працювати з валютою, так як вони не можуть брати гарантійне забезпечення у валюті. Для вирішення цього питання необхідно удосконалити вже існуючі і розвивати нові банківські та фінансові інструменти.

Україні для успішного розвитку біржової торгівлі, відповідно до світового досвіду та національних особливостей, необхідно оптимізувати чисельність бірж; удосконалити інформаційну систему, яка забезпечить процеси продаж; удосконалити біржовий механізм; посилити роль аграрних товарних бірж та створити сприятливі правові умови їх функціонування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Біловодська О.А. Біржовий ринок у світі й Україні та фінансові механізми його розвитку / О.А. Біловодська, Л.О. Сигида // Глобальні та національні проблеми економіки (Електронне наукове фахове видання). - 2016. - Вип. №13 (Жовтень). - С. 484-488.

2. Вавдійчик І. М. Сучасний стан та тенденції розвитку біржової торгівлі в Україні / І. М. Вавдійчик // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2017. – № 15. – С. 182-185.
3. Державна служба статистики / Статистичний збірник. Україна в цифрах 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
4. Державна служба статистики / Публікації. Внутрішня торгівля. Діяльність бірж у 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
5. Державна служба статистики / Публікації. Внутрішня торгівля. Кількість бірж за 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
6. Заборовський В. П. Сучасний стан та перспективи розвитку біржової торгівлі в Україні / В. П. Заборовський // Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу "Києво-Могилянська академія"]. Серія : Економіка. - 2015. - Т. 265, Вип. 253. - С. 49-51. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdues_2015_265_253_10.
7. Резнік Н. П. Особливості функціонування вітчизняного біржового товарного ринку у сучасних умовах / Н. П. Резнік // Наукові праці МАУП. - 2016. - Вип. 50. - С. 115-118. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npmaup_2016_50_23.
8. Щепіна Т. Г. Аналіз сучасного стану біржового ринку України / Т. Г. Щепіна, В. А. Рябошапка // Проблеми підвищення ефективності інфраструктури. - 2015. - Вип. 40. - С. 96-100. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ppci_2015_40_16.
9. Will Acworth. 2015 Annual Survey: Global Derivatives Volume [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://marketvoice.fia.org/issues/2016-03/2015-annual-survey-global-derivatives-volume>
10. Will Acworth. 2016 Annual Survey: Global Derivatives Volume [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://marketvoice.fia.org/issues/2017-03/2016-annual-volume-survey>